

ΜΕΓΑΛΕΣ ΘΕΡΜΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι μεγάλες θερμές του Δίου (**Φωτ. 1**), τα δημόσια λουτρά της πόλης χτίστηκαν γύρω στο 200 μ.Χ. και αποτελούν ένα από τα πληρέστερα συγκροτήματα του είδους τους. Βρίσκονται δίπλα στην αγορά στα νότια της αρχαίας πόλης, σε ένα σημείο το οποίο είναι προφυλαγμένο από τους βορείους ανέμους, είχε άμεση σχέση με την κεντρική λεωφόρο και ήταν πολύ κοντά στα ιερά. Μετά τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ. οι μεγάλες θερμές καταστράφηκαν από ένα σεισμό.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Από το 1981 οι ανασκαφές στο χώρο διεξάγονταν υπό την διεύθυνση του καθηγητή Δ. Παντερμαλή και τελούσαν υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Σήμερα ο χώρος αποτελεί μία από τις σημαντικότερες πανεπιστημιακές ανασκαφές του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Πρόκειται για ένα συγκρότημα με κέντρο την ευρύχωρη αυλή, η οποία περιβάλλεται από μια σειρά καταστημάτων και εργαστηρίων, δημόσιες τουαλέτες και ένα μικρό θεατρικό κτίσμα (ωδείο), χώροι αναψυχής και λατρείας. Η αυλή των θερμών λειτουργούσε ως χώρος άθλησης, ενώ το ωδείο, χωρητικότητας 400 θεατών, ήταν χώρος τέλεσης καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Πυκνό δίκτυο υδροδότησης και αποχέτευσης διέτρεχε το υπέδαφος και ένα επιτηδευμένο σύστημα υποκαύστων εξασφάλιζε την απαραίτητη θερμότητα στους χώρους που την χρειαζόνταν.

Αφού διέσχιζε την υπαίθρια αυλή και αφού άφηνε στα δεξιά του το Ωδείο έφτανε κανείς στο κυρίως κτήριο, το οποίο διέθετε πισίνες αποδυτήρια, χώρους θερμαινόμενου και ψυχρού νερού, αίθουσες ανάπαυσης, δωμάτια εφίδρωσης και μάλαξης. Η είσοδος ήταν μικρή σε σχέση με το κτήριο, έχει δάπεδο με ψηφιδωτά, όπως όλες οι αίθουσες του κτηρίου, που δεν βρέχονταν μόνιμα. Μετά την είσοδο ακολουθούσε ο «ευμεγέθης κοινός οίκος», στη συνέχεια ο κύριος επισκέπτης απέθετε τα ρούχα του στα αποδυτήρια, μία από τις αίθουσες της ανατολικής πτέρυγας και προχωρούσε στα δυτικά, όπου στο βάθος υπήρχε μια μεγάλη μακρόστενη αίθουσα με με κτιστή, μαρμαροντυμένη πισίνα γύρω στα 60 μ. Το νερό έτρεχε από σειρά κρουνών στον ραχιαίο τοίχο. Έξι κόγχες στους πλάγιους τοίχους προοριζόνταν να δεχτούν αγάλματα, ενώ δύο μπανιέρες πρόσφεραν τη δυνατότητα ατομικού ψυχρού λουτρού. Το δάπεδο ανάμεσα στις μπανιέρες, ήταν στρωμένο με ένα εξαιρετικό ψηφιδωτό που απεικονίζει Τρίτωνες, Νηρηίδες και τάυρο με ουρά κήτους. Η παράσταση πλαισιωνόταν από ένα φαρδύ πολύχρωμο πλαίσιο από πλογχμούς με λουλούδια και γεωμετρικά κοσμήματα. Αγάλματα του Ποσειδώνα, του Διονύσου και μιας Νύμφης ανήκαν, φαίνεται, σε αυτόν το «ψυχροδόχο οίκο» (frigidarium). Τέλος, πολλές γυάλινες ημιδιαφανείς πλάκες που αποκαλύφθηκαν κατά την ανασκαφή δείχνουν ότι ο χώρος αυτός είχε παράθυρα που άφηναν να περνάει το εσωτερικό φως της ημέρας. Ο λουόμενος στη συνέχεια προχωρούσε στον «ηρέμα χλιαινόμενον οίκο» (tepidarium), δωμάτιο με δάπεδο στηριγμένο σε πεσσίσκους που δημιουργούσαν υπόγειο, το υπόκαυστον, στο στόμιο (praeefurnium) του οποίου έκαιγε η φωτιά που ζεσταίνει το δάπεδο. Ο ζεστός καπνισμένος αέρας έφτανε ως τη βάση των τοίχων της αίθουσας, όπου έβρισκε διόδους προς τα επάνω ζεσταίνοντας με τον τρόπο αυτό και τους κάθετους τοίχους. Η αργή εφίδρωση και η μάλαξη προετοιμάζαν το λουόμενο

για το ζεστό λουτρό στον «ένδον οίκο» (caldarium), τον τελικό του προορισμό. Ο «ένδον οίκος», η μεγάλη αίθουσα στα ΝΔ του συγκροτήματος, προφυλασσόταν από τους βοριάδες και ήταν η αίθουσα που ζεσταινόνταν περισσότερο από τους άλλους. Εκεί τον περίμενε μεγάλη κτιστή λεκάνη με ζεστό νερό, που προερχόταν από το λέβητα, ο οποίος ήταν τοποθετημένος στην κορυφή του στομίου του υποκαύστου - η φωτιά που έκαιγε συνεχώς ζέσταινε το δάπεδο, τους τοίχους αλλά και το νερό - και ειδικευμένο προσωπικό για την περιποίηση και τον καλλωπισμό του.

Ιδιαίτερη σημασία είχε η βόρεια πτέρυγα των θερμών του Δίου, καθώς στο ανατολικό δωμάτιο βρέθηκαν γλυπτά (Φωτ. 3-4), τα οποία ήταν στημένα στις κόγχες των τοίχων. Συγκολήθηκαν έξι τουλάχιστον γλυπτά σε μέγεθος 2/3 του φυσικού που αναπαριστούν τον Ασκληπιό και την οικογένειά του, καθώς και θραύσματα από άλλα αγάλματα, τα οποία ανήκαν στο ίδιο σύνολο. Τα περισσότερα από αυτά ήταν στημένα σε κόγχες στους τοίχους του δωματίου. Στο δάπεδο του χώρου αυτού εντοπίστηκαν επίσης δύο ερμαϊκές στήλες, καθώς και μία μαρμάρινη λεκάνη, η οποία ήταν τοποθετημένη στο κέντρο του σχεδόν τετράγωνου χώρου. Στο σύνταγμα αυτό που χρονολογείται στις αρχές του 3ου αι. μ.Χ. αντιπροσωπεύονται όλα τα μέλη της οικογένειάς του θεού Ασκληπιού: η Ηπιόνη, ο Μαχάων, ο Ποδαλείριος, η Πανάκεια, η Αίγλη, η Ακεσώ, η Υγεία, ίσως και η Ιασώ. Ο ανασκαφέας υποθέτει την προέλευση των έργων αυτών από κάποιο νεοαττικό εργαστήριο και δεν αποκλείει μάλιστα το γεγονός Αθηναίοι τεχνίτες να ήρθαν και να εργάστηκαν στη Μακεδονία. Η παρουσία όλων αυτών των γλυπτών, που συμπληρώνονται με τα αγάλματα του Απόλλωνα και της Άρτεμης δίνει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα στις θερμές του Δίου, καθώς τονίζεται η θεραπευτική ιδιότητα του νερού.

Τα ψηφιδωτά δάπεδα, τα μαρμαροθετήματα στα δάπεδα και τα αγάλματα θεοτήτων και νυμφών, στημένα κάποτε σε διακοσμητικές κόγχες, προσέδιδαν στους χώρους των θερμών πολυτέλεια και μνημειακό χαρακτήρα.

Μαζί με τα αγάλματα των θεών, στις θερμές βρέθηκαν και πορτρέτα θνητών (Φωτ. 2, 5). Δύο μαρμάρινα κεφάλια που παριστάνουν τον ίδιο άντρα, μία ενεπίγραφη στήλη ενός άλλου πορτρέτου και το πορτρέτο του Ερεννιανού. Σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Δημήτριο Παντερμαλή σχετίζονται με το σαρωτικό κίνημα της αναβίωσης της κλασικής Ελλάδας, τη λεγόμενη δεύτερη σοφιστική.

ΣΥΝΟΨΗ

Στο Δίον έχουν εντοπιστεί και ανασκαφεί ένδεκα δημόσιες και ιδιωτικές θερμές, από τις οποίες διακρίνονται για την πολυτέλειά τους και το μέγεθος τους οι μεγάλες θερμές. Οι μεγάλες θερμές του Δίου βρίσκονταν στην άκρη της πόλης, στην νότια είσοδός της και δίπλα στα ιερά των Μακεδόνων και ήταν ένα από τα πληρέστερα συγκροτήματα του είδους τους. Σίγουρα ήταν ένα από τα πιο πολυσύχναστα δημόσια κτήρια της πόλης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενική

Δ. Παντερμαλής, Οι μεγάλες Θέρμες του Δίου, σε: *Οι αρχαιολόγοι μιλούν για την Πιερία, Καλοκαίρι 1985*, Θεσσαλονίκη 1986, 9 – 16 .

Δ. Παντερμαλής, Αντίγραφα των αυτοκρατορικών χρόνων στη Μακεδονία, σε: *Πρακτικά του ΧΙΙ Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας, Αθήνα, 4 – 10 Σεπτεμβρίου 1983, Τόμος Γ΄* (Αθήνα 1988), 213 – 216.

Δ. Παντερμαλής, Οι μεγάλες θέρμες, *Αρχαιολογία* 33, 1989, 29–34.

Θ. Στεφανίδου – Τιβερίου, *Τραπεζοφόρα με πλαστική διακόσμηση. Η αττική ομάδα*, Αθήνα 1993, 296.

Δ. Παντερμαλής, Η ανασκαφή του Δίου κατά το 1993 και η χάλκινη διόπτρα, *ΑΕΜΘ* 7, 1993 (1997), 195 – 199.

Δ. Παντερμαλής, *Δίον. Η Ανακάλυψη*, Αθήνα 1999, 138 – 151.

Έρευνες Αρχαιολογικής Εταιρείας

Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1981 Α (1983), 62–66.

Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1982 (1984), 66–68.

Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1983 Α (1986), 55–57.

Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1984 Α (1988), 71–74.

Έργον 1981, 29.

Έργον 1982, 25.

Έργον 1983, 34.

Έργον 1984, 33 – 35.

Έργον 1985, 27.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Φωτ. 1: *ΠΑΕ* 1982, πίν. 51β & *Έργον* 1982, εικ. 39 (Οι μεγάλες θέρμες)

Φωτ. 2: *ΠΑΕ* 1981 Α, πίν. 71β & *Έργον* 1981, εικ. 46 (Εικονιστική ανδρική κεφαλή).

Φωτ. 3: *ΠΑΕ* 1982, πίν. 52α & *Έργον* 1982, εικ. 40 (Άγαλμα Διονύσου)

Φωτ. 4: *ΠΑΕ* 1984 Α, πίν. 77α & *Έργον* 1984, εικ. 40 (Μαρμάρινο γυναικείο κεφάλι. Υγείας;)

Φωτ. 5: *ΠΑΕ* 1984 Α, πίν. 77β & *Έργον* 1984, εικ. 41 (Εικονιστικό κεφάλι)

Ευαγγελία Γεωργίου